

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Aalborg Universitet

Lutter am Barenberge 1626

Slaget som fick Danmark på fall

Ørnbjerg, Jakob

Published in:
Militärhistoria

Publication date:
2011

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Ørnbjerg, J. (2011). Lutter am Barenberge 1626: Slaget som fick Danmark på fall. *Militärhistoria*, (2), 42-47.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Danmark och Norges kung, Kristian IV, avbildad som fältherre vid inledningen av Kalmарkriget (1611–13) mot Sverige. Kungens ingripande i trettioåriga kriget förstörde dock bilden av honom som ett militärt geni. Målning av Pieter Isaacsz från 1611.

Lutter am Barenberge 1626

Slaget som fick Danmark på fall

1625 gav sig Kristian IV in i trettioåriga kriget på protestanternas sida. Ett år senare led han ett svidande nederlag vid Lutter am Barenberge vilket blev slutet för Danmarks stormaktstid – och öppnade för Sveriges intåg på den europeiska scenen.

TEXT: JAKOB ØRNBJERG

»**S**tred mot fienden och förlorade slaget. Samma dag reste jag till Wolfenbüttel.» Denna korta kommentar är allt Danmarks och Norges kung Kristian IV (1596–1648) skrev om sitt stora nederlag i slaget vid Lutter am Barenberge i Harz den 17 augusti 1626. Detta slag blev början till slutet på Danmarks engagemang i trettioåriga kriget, krossade Kristian IV:s stormaktsdrömmar och bäddade för Sverige som ny militär maktfaktor på den europeiska scenen. Slaget vid Lutter am Barenberge blev på alla sätt och vis Kristian IV:s Waterloo och fick långtgående konsekvenser för Nordens och Europas framtid.

Allt såg väldigt lovande ut 1625, då Kristian IV beslöt att involvera sig i det krig som sedan 1618 hade rasat mellan Centraleuropas katoliker och protestanter. Dan-

”I hopp om att kunna hindra Sveriges frammarsch i Östersjöområdet gick Kristian IV 1625 in i trettioåriga kriget.”

marks styrka var landets placering mellan Nordsjön och Östersjön och dess slagkraftiga örlogsflotta, som möjliggjorde en geografisk och militär avskärmning av Sverige. Landets svagheter var beroendet av jordbruket och bristen på råämnen som timmer, järn och koppar, vilka behövdes för vapentillverkning och skeppsbyggnad. Härtill kom det faktum att ärkefienden Sverige under ledning av den unge kung Gustav II Adolf hade inlett ett stort upprustningsprogram och genom erövringar från

Bottniska viken till Polen var i full färd med att bygga upp ett Östersjöimperium.

I hopp om att kunna ta kontroll över landområden och flottbaser i Nordtyskland och därigenom hindra Sveriges och de tyska katolikernas frammarsch i Östersjöområdet gick Kristian IV 1625 in i trettioåriga kriget på de tyska protestanternas sida. Kungens beslut motiverades även av Englands, Frankrikes och Nederländernas löften om ekonomiskt stöd till fälttåget.

Det adliga riksrådets protester till trots tog kungen i maj 1625, i egenskap av hertig av Holstein, kommando över en cirka 20 000 man stark armé som utgjordes av dels utländska legotrupper, dels danska bondesoldater och det adliga kavalleriet. Fälttåget började bra. Sommaren 1625 ockuperade Kristian IV utan några större svårigheter ett antal fästningar söder om den danska gränsen. Efter ett par smärre drabbningar drog sig de katolska trupperna under kejsarens general Johann Tserclaes Tillys ledning sakta tillbaka söderut.

Kvällen den 20 juli 1625 inspekterade Kristian IV till häst fästningsverken som just uppförts kring staden Hameln, där den danska armén hade upprättat sitt högkvarter. På väg över en bro bestående av lösa plankor greps kungens häst av panik och föll sju meter ner. Hästen bröt nacken i fallet och kungen blev levande begravd i den nyligen uppgrävda jorden. När hans mannar hade grävt loss honom visade det sig att Kristian IV fått en allvarlig hjärnskakning. Först två dagar senare återfick han medvetandet och han blev sängliggande i tre veckor. När armén inte längre hade någon ledare drog den sig tillbaka norrut. Återtåget gav Tilly förnyad kampvilja och han förföljde den ►

Kristian IV:s soldater

★ Musketeraren

I slutet av 1500-talet utrustades infanteriet med muskötter. Dessa var tunga vapen (över sex kilo), vilade vid avfyrandet mot ett stöd. Musköten hade omkring 50 meters effektiv räckvidd och tog över en minut att ladda om. Under den tiden befann sig skytten i en mycket sårbar position. Förutom muskötten använde muskötören sig av svärd och långa dolkar som handvapen.

★ Pikeneraren

Pikeneraren – som fick sitt namn av piken, det fyra till sex meter långa stötspjutet som han stred med – hade till uppgift att skydda muskötören när han laddade om. Dessutom skulle pikeneraren hålla fientliga ryttargrepp på avstånd. Liksom muskötörerna var pikenerarna även beväpnade med svärd och dolkar. För att skydda sig själva bar de hjälm, harnesk och benskenor.

BRIDGEMAN ART LIBRARY/IBL BILDBYRÅ

Trettioåriga kriget

★ Trettioåriga kriget är benämningen på en lång rad europeiska krig mellan 1618 och 1648. År 1618 var de tysktalande områdena i Centraleuropa, av vilka majoriteten ingick i Tysk-romerska riket, uppdelade i två läger: ett katolskt och ett protestantiskt. När de protestantiska tjeckerna gjorde uppror mot den katolske kejsaren Ferdinand II, dröjde det inte länge förrän hela det tyska området hade dragits in i konflikten. Med militär makt och uppbackning från påven och Spanien kämpade kejsaren för att återuppliva medeltidens enhetskyrka, och kuva Centraleuropas protestantiska furstar.

Av fruktan för ett Europa dominerat av Tysk-romerska riket drogs först Danmark och sedan Sverige och det katolska Frankrike in i konflikten på de tyska protestanternas sida. Samtidigt förklarade Spanien krig mot Frankrike. Trettioåriga kriget utvecklades snabbt till att bli en av de mest brutala och förödande konflikterna i Europas historia. Stora delar av Centraleuropa ödelades av plundrande arméer. I de tysktalande områdena dog en tredjedel av befolkningen till följd av krigshandlingar, sjukdom och hungersnöd.

Först 1648 ingicks ett fredsavtal, där den katolske kejsaren fick finna sig i att varje enskild tysk furste själv fattade beslut om sitt lands religion. Ur trettioåriga krigets blodiga kaos framträdde också en helt ny Europakarta. Holland och Schweiz erkändes som självständiga stater och Frankrike och Sverige var att betrakta som nya militära och politiska stormakter.

► danska armén. Kristian IV återhämtade sig så pass väl att han åter kunde ta kommando över fälttåget. I september 1625 lyckades han hindra Tillys frammarsch i ett mindre slag vid Hannover.

Under tiden erbjöd den böhmiske generalen Albrecht von Wallenstein den katolska kejsaren sina tjänster och ställde en armé om 24 000 man till katolikernas förfogande. Därmed fördubblades de katolska arméerna i ett slag. Nu gällde det att göra allt för att hindra Tilly och Wallenstein från att förena sina arméer. Vintern 1626 gjordes fredstrevare mellan kungen och kejsaren, men sedan förhandlingarna stupat kännetecknades krigföringen på våren och sommaren av manövrar genom vilka Kristian IV försökte hålla Tillys och Wallensteins arméer skilda åt.

”Tidigt på morgonen den 17 augusti 1626 fattade Kristian IV ett avgörande beslut: Det fick vara slut med återtåget.”

Han lyckades dock inte helt hindra arméernas förening, så kungen inledde ett återtåg norrut. Kristian IV:s armé tvingades regelbundet stanna för att slå tillbaka Tillys kavalleri, som gång på gång attackerade danskarnas eftertrupp. Tidigt på morgonen den 17 augusti 1626 fattade Kristian IV ett avgörande beslut: Det fick vara slut med återtåget, som på grund av de ständiga angreppen alltmer framstod som en kaotisk reträtt. Armén gjorde halt i Harz i höjd med fästningen Lutter am Barenberge, där man vände om och formerade sig längs nordsidan av en bred slätt som i söder korsades av en å och en större våtmark. Här skulle Tilly stoppas så att man fick andrum och kunde fortsätta återtåget norrut.

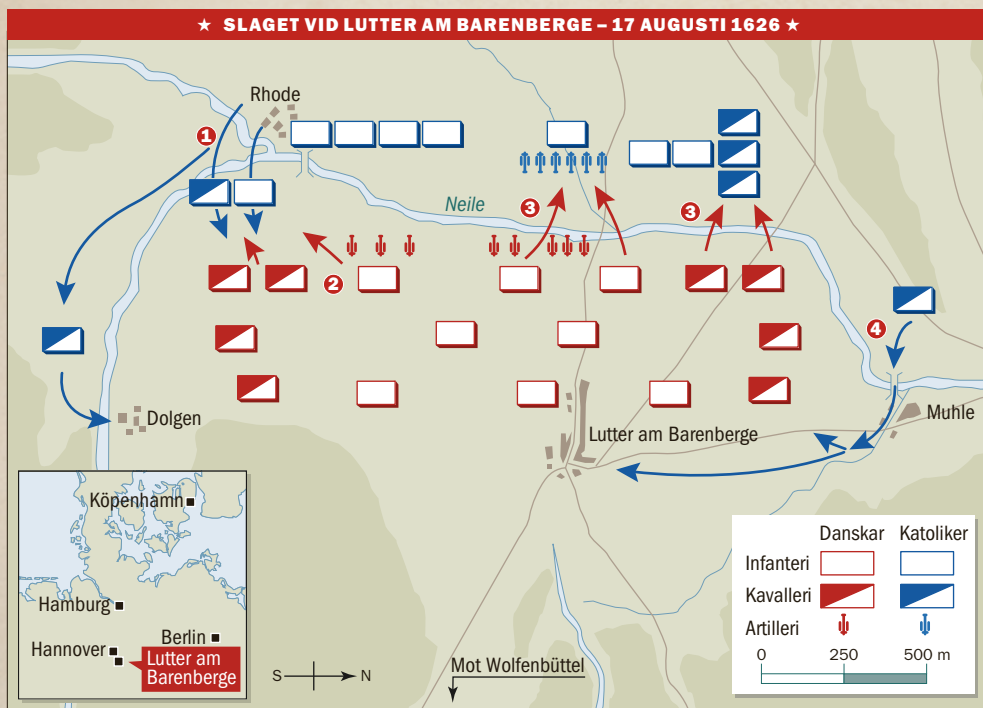
Kristian IV:s val av slagfält var inte dumt. I ryggen hade han fästningen Lutter am Barenberge medan bäcken och våtmarken utgjorde naturliga hinder för Tillys framryckning. Från höjden där den danska armén nu ställdes upp med infanteriet i mitten och kavalleriet på flankerna kunde man överblicka och beskjuta hela slätten nedanför. Det enda problemet var att leriga vägar och förseningar hade gjort att man inte hunnit placera ut alla arméns 30 kanoner uppe på höjden. Till en början gick emellertid allt som planerat. Tillys armé dök upp söder om bäcken, där den formerade sig med kavalleriet på flankerna och infanteriregementena i mitten. Till skillnad från Kristian IV lyckades Tilly omedelbart placera ut sina 18 kanoner, men i övrigt var styrkeförhållandet dem emellan den 17 augusti mycket jämnt. Kristian IV förfogade över 4 000–5 000 ryttare och 16 000 fotfolk, medan Tilly hade 7 850 ryttare och 15 000 fotfolk.

Slaget inleddes med en våldsamt artilleriduell. Klokt nog valde Kristian IV att låta sina trupper stå kvar uppe på höjden i stället för att kommendera ner dem på slätten. Så ►

Detta samtida kopparstick visar i reportageform de viktigaste striderna mellan Tilly och Kristian IV sommaren 1626. Till vänster syns arméns förflyttningar före det avgörande slaget och i mitten själva slagfältet vid Lutter am Barenberge. Tillys motattack över bäcken är i full gång och Kristian IV:s trupper har tagit till flykten. I det övre högra hörnet skildras kungens ritt mot Wolfenbüttel.

LÖNEGÅRD & CO

★ Slaget inleddes med att Tillys högerflank gick till anfall och skapade ett brohuvud på den danska sidan av ån Neile ①. Deras framryckning stoppades dock av danska motanfall ②. Stärkt av sin framgång gick den danska armén till anfall i mitten mot fiendens artilleriställningar och på högerflanken ③. Anfallet blev oorganiserat och bröt ihop under de katolska truppernas artilleri- och musköteld. När danskarna retirerade över ån stötte man ihop med sina bakre enheter och kaos uppstod. På vänsterflanken hade Wallensteins kavalleri som förstärkt Tillys armé kringgått vid Muhle och anföll danskarna i ryggen ④. Danskarna var därmed slagna och kung Kristian IV tvingades fly mot Wolfenbüttel.

- ▶ småningom tappade Tilly tålamodet och skickade iväg två av sina infanteriregementen och kavalleriet över ån och upp mot den danska ställningen. Kristian IV:s kanoner och musketörer bet ifrån sig bra och stora förluster innebar att Tillys angrepp gick i stå. Vad som sedan hände är en aning oklart. Efter slaget lade kungen skulden på sin general Johan Phillip Fuchs, men eftersom generalen stupade i striderna hade han svårt att försvara sig mot kritiken. Hur som helst valde man från dansk sida att lämna sin säkra försvarsställning på höjden och förflytta sig ner på slätten och trycka tillbaka katolikerna till deras utgångsläge. Angreppet lyckades över förväntan. Tillys infanteri och kavalleri drog sig fäktande och skjutande tillbaka över bäcken med de danska trupperna i hälarerna.

Kungen och Fuchs avsåg nog egentligen bara att tvinga tillbaka Tillys trupper över bäcken och inta en ny försvarslinje. Men det lyckades man inte med. Det danska angreppet spårade ur och officerarnas order åtljuddes inte. Kavalleriet och infanteriet fortsatte på eget initiativ över bäcken, högg ner alla i sin väg och tog sig faktisk ända fram till Tillys artilleriställningar, där katolikerna nätt och jämnt lyckades mota tillbaka Kristian IV:s styrkor. Denna framgång ska inte minst tillskrivas Tillys artilleri, som med sitt starka understöd till infanteriets motattack pressade tillbaka den danska armén över bäcken. Efter det gick precis allting snett för danskarna.

Under Tillys återtåg tidigare på dagen hade ett av hans infanteriregementen blivit kvar på den danska sidan av bäcken, där man upprättat ett brohuvud som slagit tillbaka alla danska motattacker. När de danska trupperna nu under kraftig beskjutning drog sig tillbaka över bäcken stötte de inte bara på fiender, utan även framryckande danska enheter. Det skapade förvirring i leden och gjorde att två av

Kristian IV:s regementen greps av panik och började skjuta mot varandra. Tilly utnyttjade den kaotiska situationen genom att gå till motattack. När en del av Wallensteins kavalleri i samma veva kom fram och kunde angripa den danska armén i flanken blev följden ett katastrofalt danskt nederlag. Infanteriet massakrerades, kavalleriet spreds för vinden, de danska kanonställningarna stormades och erövrades och flera danska adelsmän och höga officerare dödades eller togs till fånga på slagfältet.

Kristian IV försökte få sina trupper att hålla stand, men det lyckades inte. Kungen tvingades i all hast fly från slagfältet, förföljd av Tillys kavalleri. Vid två tillfällen störtade Kristian IV:s häst omkull under honom. Det var endast tack vare att några av den danske kungens trofasta män

”Det skapade förvirring och gjorde att två av Kristian IV:s regementen greps av panik och började skjuta mot varandra.”

lät honom ta deras hästar som han klarade sig från slaget vid Lutter am Barenberge med livet i behåll. Kungen sökte sin tillflykt till den vänligt sinnade staden Wolfenbüttel, som han nämnde i sin egen redogörelse av slaget vid Lutter am Barenberge. Där fick han snart sällskap av de spridda resterna av sin armé.

Man uppskattar att de danska förlusterna den 17 augusti – räknat i döda, sårade och tillfångatagna – uppgick till drygt hälften av de drygt 20 000 danska soldaterna. Kungens få allierade bland de nordtyska protestantiska furstarna föll nu blixtnabbt ifrån. Hösten 1627 ockuperade Wallenstein hertigdömena Slesvig och Holstein och drog sedan vidare upp i Jylland, där hans trupper plundrade

Kristian IV styrde över en av Europas stormakter

★ Vid sin fars död 1588 var Kristian IV (1577–1648) bara elva år gammal. Därför styrdes landet av en adlig förmyndarregering tills han blev myndig. År 1596 kröntes han till Danmarks och Norges kung och utropades dessutom till hertig av Slesvig och Holstein. Eftersom Holstein även ingick i Tysk-romerska riket hade Kristian IV här en dubbel roll som hertig och vasall till kejsaren. Kristian IV härskade över ett rike som sträckte sig från Holstein i Nordtyskland till Nordkap i Nordnorge och långt in i Östersjön.

Kungen var en aktiv och dynamisk person som var fast besluten att hans riken och länder skulle få en plats i solen. För att uppnå ett sådant mål krävdes professionella soldater, kanonbestyckade örlogsfartyg, befästa städer samt handelskompanier, transmarina kolonier och tillverkningsenheter som kunde förse landet med allt från kryddor till krut och tyger. Intäkterna från de kungliga gårdarna och Öresundstullen gjorde Kristian IV till en av Europas rikaste furstar och stora delar av hans förmögenhet användes till en kraftig upprustning och modernisering av armén och flot-

tan. Förutom sitt mindre lyckade engagemang i trettioåriga kriget 1625–29 förde Kristian IV konsekvent en konfrontationspolitik mot Sverige, vilket ledde till Kalmарkriget (1611–13) och Torstensons krig (1643–45). Kalmарkriget slutade oavgjort, medan Kristian IV under Torstensons krig förlorade större delen av sin örlogsflotta i sjöslaget vid Fehmarn. Under de därpå följande fredsförhandlingarna tvingades Danmark avstå flera landområden och flottbaser i Östersjön till Sverige.

Vid kungens död 1648 hade kriget och de ekonomiska experimenten ruinerat Danmark. I både Kalmарkriget, trettioåriga kriget och Torstensons krig deltog Kristian IV i slag och belägringar – och han befann sig ofta i det främsta ledet. Nederlaget vid Lutter am Barenberge har fått många danska historiker att betrakta Kristian IV som en komisk figur. Det är emellertid ingen rättvisande bild. Han var inte helt utan talang som regent och när man värderar hans insats måste man komma ihåg att Danmark vid inträdet i trettioåriga kriget 1625 var en av Europas stormakter.

Två gånger föll Kristian IV:s häst omkull under flykten, men till slut kunde kungen fly från slagfältet med delar av sitt kavalleri.

och terroriserade befolkningen. Än så länge kunde den danska flottan visserligen hålla Wallensteins trupper borta från Fyn och Själland, men man var rädd att vintrarna skulle bli så hårda att fienden kunde gå över isen (som svenskarna senare gjorde vintern 1658).

Ar 1629 inledde Danmark fredsförhandlingar med kejsaren, ett resultat av Kristian IV:s och Gustav II Adolfs toppmöte i Ulvsbäck prästgård i Sverige den 23–26 februari samma år. Vid detta möte hade den svenske kungen föreslagit en gemensam dansk-svensk militär allians mot katolikerna, men Kristian IV var inte intresserad. Toppmötet i Ulvsbäck var emellertid ändå meningsfullt, för i freden den 12 maj 1629 behövde Danmark inte avträda några landområden eftersom katolikerna fruktade ett dansk-svenskt samarbete. Kristian IV slapp med andra ord relativt billigt undan nederlaget vid Lutter am Barenberge, men på lång sikt fick slaget allvarliga konsekvenser.

Hertigdömena och Jylland härjades av Wallensteins trupper och ockupationen kostade Danmark över 400 000 riksdaler i månaden. Övriga landsdelar var visserligen inte ockuperade, men där tvingades man i gengäld ge husrum åt kungens soldater och betala extra mycket skatt. Dessutom blev spannmålsskördarna dåliga 1629 och 1630 härjades landet av pesten.

Efter freden 1629, var Danmark på alla sätt och vis en

stormakt i fritt fall. Man fick se sin maktposition tas över av Sverige, som från 1630 tog hem seger efter seger i trettioåriga kriget. Inte minst Kristian IV:s självkänsla fick sig en törn efter nederlaget vid Lutter am Barenberge. Under åren som följde försökte han med lika delar politiska trakasserier och diplomatiska manövrer sätta käppar i hjulet för svenskarna.

År 1643 fick man nog i Sverige. Det året angrep man Danmark i ett veritabelt blixkrieg, känt som Torstensons krig (1643–45) efter generalen Lennart Torstenson, som ledde fälttåget. Danmark förlorade, vilket innebar att man tvingades avträda landområden och flottbaser i Norge och i Östersjön. Danmark försökte förgäves ta revansch under svensk-danska krigen 1657–60, vilket ledde till förlusten av Skåne, Halland och Blekinge. Därmed befästes Danmarks status som småstat och Sveriges roll som europeisk stormakt. Slaget vid Lutter am Barenberge blev inte bara Kristian IV:s Waterloo, utan även Danmarks. Det innebar början på slutet för landets roll som stormakt i Norden och i Östersjön. ★

Jakob Ørnberg är historiker och doktorand vid Aalborg Universitet.

BOKTIPS ★ *Danmark i krig* (2005) av Hans Christian Bjerg och Ole L Frantzen ★ *Trettioåriga kriget* (2006) av Lars Ericson Wolke med flera ★ *Christian 4 – en europæisk statsmand* (2009) av Steffen Heiberg.